

„аптекаря или их заменяющие лица должны уметь произвести каждый химический анализ, как по требованию властей, так и по требованию частных лиц“.

Из доклада видно, что аптекарь Кедрович с большим вниманием делает свои препараты, согласно прописям фармакопеи, а не покупает их готовыми, что во всяком случае похвально. Дальше из доклада видно, что аптека довольно снабжена хорошими лекарствами. Ревизия этой аптеки произведена по приказанию министра внутренних дел 10 сентября 1886 года за SN № 5558. Ревизор Шамс описывает здание и местоположение аптеки, все ее помещения, мебель, приборы и все то что необходимо в одном общественном здравоохранительном учреждении. Из доклада видно, что та аптека была настоящая здравоохранительная и культурная институция первого разряда, а аптекарь Кедрович один из редких наших пионеров, которые создали у нас фармацию и аптекарство. „Специальные лекарства и всякие тайные средства, которых содержание неизвестно и которых по закону держать запрещено, г. Кедрович не имеет и не держит“. Лаборатория этой аптеки, по докладу надзорника, настоящая маленькая фабрика. Аптека в Крушевце своим устройством и снабжением ни в чем не отстает от аптек средней и западной Европы того времени. Хранение и производство всех лекарств производится всегда *lege artis*. „Кад комиссия могла узнать от стороны властей и местных врачей и горожан, г. Кедрович весьма хорошего поведения, солидный человек и пользуется вообще особым уважением среди населения этого города...“

Эту ревизию аптеки подписали члены комиссии по порядку: помощник начальника Гаврил Иванович государственный химик Др Фердинанд Шамс и окружной врач Др Евгений Брановачки. Эта ревизия — протокол написанный рукой на 27 страницах очень ясно, так что может и теперяшним ревизорам аптек во много чем послужить как образец точности и педантности.

LIČNOST MAGISTRA ANTONIJA LEKARA CARA DUŠANA PREMA NEKIM NOVIM PODACIMA

Relja KATIC

DOK SE ZA UMETNOST, KNJIŽEVNOST, PRAVO I DRUGE GRANE srpske srednjovekovne kulture može reći da su se razvijale više pod uticajem vizantijske nego zapadne kulture, to se ne može reći i za medicinu. Naši medicinski spomenici, otkriveni posle ovog rata, govore nam da je ona u doba svog najvećeg procvata bila više pod uticajem zapadnjačke nego vizantijske medicine. O tome najbolje svedoče spisi Hilendarskog medicinskog kodeksa i podaci o lekarima i apotekarima primorskog dela srpske srednjovekovne države, sačuvani u kotorskim arhivskim knjigama.

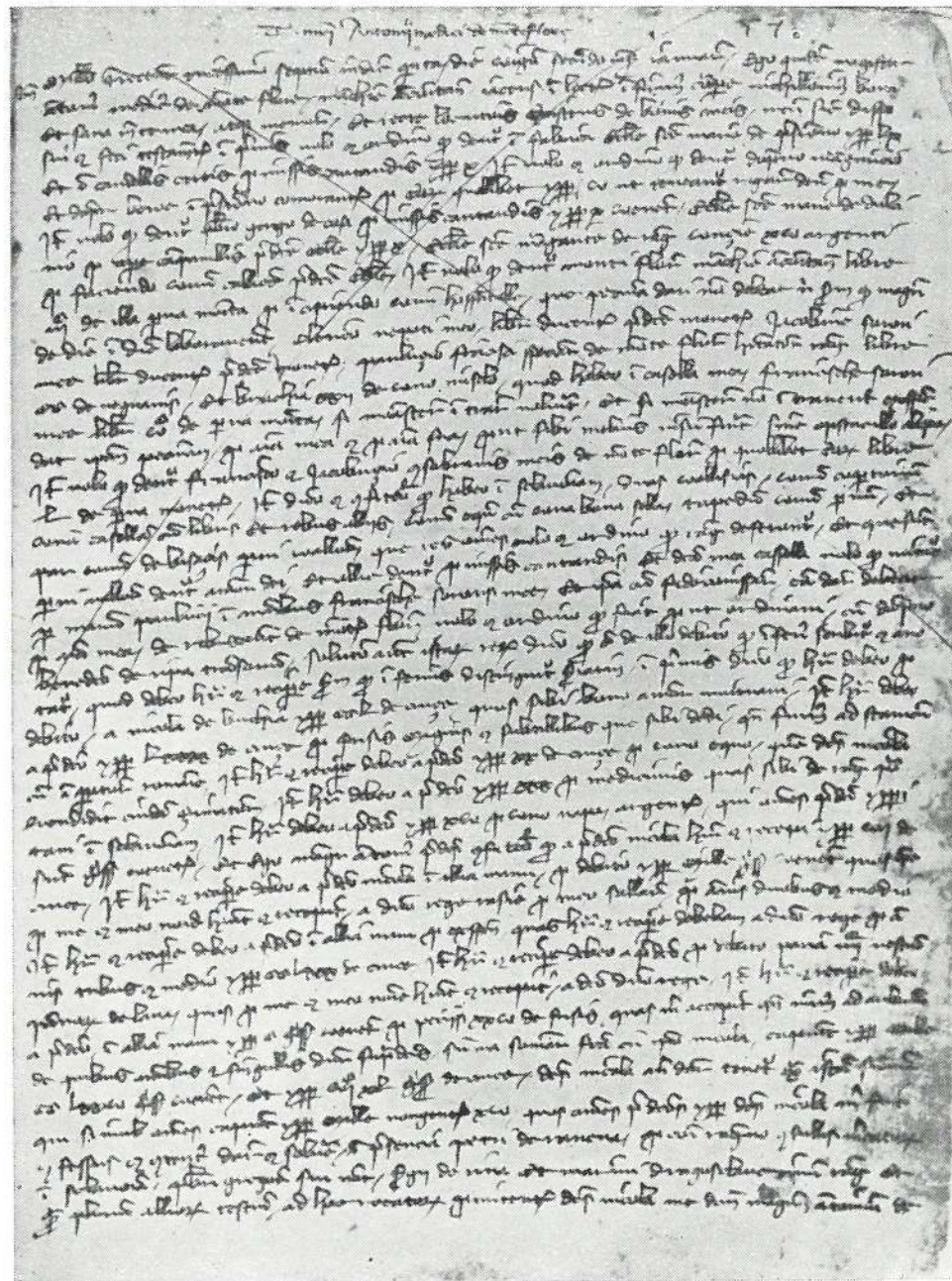
Kada je reč o lekarima srpskih srednjovekovnih vladara, nesumnjivo je da je za nas od osobitog interesa zašto oni nisu uzimali u svoju službu lekare iz Vizantije, nego iz Italije. Ovo nam izgleda utoliko nelogičnije kada je reč o Stefanu Urošu III i o Dušanu, za koje se zna da su proveli u Carigradu sedam godina u zatočenju u bolnici Pandokratorovog manastira (1313—1332. godine), koja je po svom uređenju i spremi lekara bila jedna od najboljih carigradskih bolnica. Tako nam je iz tipika ovog manastira poznato da je ona imala specijalistička odeljenja, u kojima su radili lekari-specijalisti, zatim tehničko-medicinsko osoblje (babice i drugo), pa čak i medicinsku školu koju su morali da pohađaju sinovi lekara. Stefan Uroš III dospeo je u tu bolnicu u zatočenje sa svežim lezijama nasilnog oslepljenja, pa je tu i lečen. U njoj je lečeno i jedno njegovo dete, koje je tamo i umrlo¹. Sve ovo govorilo bi u prilog tome da su oni za vreme svog boravka u ovoj bolnici mogli dobro da upoznaju veštinu grčkih lekara. Međutim, ipak su za svoje lične lekare uzimali one školovane u Italiji. Ovako su postupali zato što su znali da vizantijski lekari u pogledu svoje stručne spremlje zaostaju za italijanskim. Stefan Dečanski i Dušan mogli su se u to uveriti baš u Carigradu, u kome su se tada italijanski lekari više cenili od vizantijskih. I pored toga što je Vizantija nasledila antičku medicinu i nastavila da je neguje, burna vremena kroz koja je ona prošla od V—XIV veka uticala su i na stupanj razvijenosti medicine. Dok se posle XI veka medicina na Zapadu izučava na medicinskim školama, koje do XV veka dostižu svoj sjajni procvat, ona se u Vizantiji još proučava kao veština. U to vreme u Carigradu nije postojala nijedna medicinska škola na nivou zapadnjačkih. Da su u Carigradu italijanski lekari imali veći ugled od grčkih svedoči nam i naš Konstantin Mihajlović iz Ostrvice koji oko 1490. godine iznosi da je sultan Mehmed Osvajač po-

sle osvajanja Carigrada (1453) izabrao za svog dvorskog lekara jednog Đe-
novljanina nastanjenog u Carigradu³.

Od lekara koji su živeli i radili u srednjovekovnoj Srbiji među najzna-
čajnije, po svojoj delatnosti i ugledu, spada magistar Antonije.

U leto 1960. godine pružila nam se prilika da se upoznamo sa sadrži-
nom njegovog testamenta u Dubrovačkom arhivu. Do ovog otkrića vrlo
malo se znalo o njemu. Bilo je poznato samo toliko da je 20. oktobra 1333.
godine stupio u službu kralja Dušana⁴. Ispitivanja Jeremića i Tadića pokazala
su da je on pre toga bio lekar u Dubrovniku. To su utvrdili iz jednog ugovora
sklopljenog 18. januara te godine između njega i dum Martija iz Kotora,
po kome je trebalo da ga on leči od »flussus sanguis per unguam«⁵. Ali izgleda
da je on i pre 1333. imao veza sa Srbijom, jer na drugi način ne bi mogli da se
protumače tako prijateljski odnosi između njega i Palmana, komandanta
Dušanove telesne garde (Dominus Palmanus Teutonicus, stipendarius domini
regis Roscsie). Ovo dokazuje i jedan ugovor iz te godine po kome se apo-
tekar Pauluči obavezao Palmanu da će magistru Antoniju u roku od 15
dana predati pancir-košulje, šlemove i drugu opremu koja je bila zadržana u
Dubrovniku kod Blaža Kobužića kao zalag za kupljene lekove.

Podaci iz testamenta magistra Antonija značajni su ne samo za upo-
znavanje života, delatnosti i ugleda kao lekara već i stoga što nam pružaju
elemente patografije cara Dušana. Pri tome je karakteristično da svi naši
vladari nisu imali svoje lične lekare, već samo njih trojica: kralj Uroš III,
car Dušan i Đurađ Branković. Ako se proanalizira vreme njihovog boravka
u Srbiji, onda se vidi da je kod prvog magistar Egidius proveo sa prekidima
skoro tri godine (1327—1329), kod Đurđa Brankovića magistar Muado je
bio kraće vreme (1429. godine), dok iz testamenta magistra Antonija proiz-
lazi da je u Dušanovoj službi proveo pune dve godine bez prekida, a to je
nesumnjivo u vezi sa stanjem zdravlja cara Dušana. Sa freske iz priprate
manastira Dečana, koja najviše odgovara njegovom stvarnom liku, vidi se da
je on bio vrlo snažne konstitucije, što bi odgovaralo i opisu koji nam je ostao
papski legat Filip Mezijer, a koji je boravio u njegovom logoru 1355.
godine za vreme održavanja državnog sabora u Krupištu, južno od Kostura.
Kao mladić Dušan je bio zdrav — predvodio je elite srpske trupe u bici na
Velbuždu, 1330. godine. Evo, kako on opisuje svoj život: »Sabrasmo vojnike
zemlje otačastva našeg na boj pripremljene od mene... porazismo sve pobe-
dom velikom na udivljenje svih okolnih careva... i Mihajlu, caru bugarskom,
mačem glavu oteh«. Ovakvo držanje morao je da ima samo psihički i fizički
zdrav čovek⁶. Ali i pored ovakve telesne konstitucije, izgleda da je Dušan
docnije zdravstveno popustio. Godine 1339/1340. ležao je teško bolestan u
Prištini, tako da je bila izgubljena svaka nada na njegovo ozdravljenje⁸. Tada
je dolazio iz Dubrovnika da ga leči i apotekar Zanin. Od koje je bolesti bolo-
vao, ne može se ništa pouzdano reći, i u vezi s tim mogu da postoje samo
razne pretpostavke. Umro je iznenada. Petog decembra bio je pod Berom,
gde je izdao jednu povelju, a već 20. decembra je mrtav. M. Orbini kaže da
je bolovao od malarije, koju je dobio boraveći sa vojskom u Albaniji, u selu
Dijabolu⁹. Pošto je magistar Antonije u Srbiji bio pre Dušanove teške bolesti,
onda bi njegova nagla smrt išla u prilog tome da je u docnijim godinama
bio nežnog zdravlja. Njegovo zdravlje moglo je popustiti zbog stalnih ratnih
napora; dugi i naporni marševi mogli su da dovedu do iscrpljenja organizma
i stvore uslove za razvoj različitih patoloških procesa. Prema tome, tako dugi

boravak magistra Antonija u Dušanovoj službi je najverovatnije u vezi sa stanjem Dušanovog zdravlja, tada još kralja.

Sve ove činjenice bile su neposredni uzrok koji nas je pobudio da na osnovu do sada nepoznatih podataka iz njegovog testamenta dopunimo naše znanje o životu i radu magistra Antonija u srednjovekovnoj Srbiji.

Svoj testament magistar Antonije napisao je 22. januara 1337. godine, što znači ubrzo posle povratka iz Srbije (1336). Zašto je ovako postupio, nije nam poznato, jer se u testamentu o tome ništa ne govori. Vrlo verovatno zbog toga što je bio imućan čovek i što je život ljudi toga doba, usled čestih epidemija i katastrofa koje su one izazivale, bio uvek u opasnosti. Testament je napisan u Dubrovniku pred knezom Jakovom Gradonićem. Iz njega se vidi da je bio rodom iz Monteflorea kod Ankone i da je u Dušanovoj službi, tada još kralja, proveo dve i po godine. Godišnja plata iznosila mu je 4.000 perpera, što predstavlja za ono vreme vrlo veliku sumu, jer su plate lekara u Kotoru i u Dubrovniku bile u to doba skoro 3—4 puta manje. Za svoju službu unapred je dobio platu, koju mu je, prema Dušanovom naređenju, isplatio protovestijar Nikola Buća iz Kotora (... quos ipse pro me et meo nomine habuit et recepit a domino rege Rasie pro meo salario pro annis duobus et medio). Kao kraljev protovestijar Nikola Buća je bio u trgovačkim poslovima privilegovana ličnost. Imao je vrlo razgranatu trgovačku mrežu ne samo u pojedinim mestima u Srbiji već je veliki deo izvoza, a naročito sa vladarevih dobara, išao preko njega. O tome najbolje svedoče podaci iz kotorskih arhivskih knjiga, što smo već u našim ranijim radovima izneli. Iz testamenta magistra Antonija vidi se da je on bio u poslovnim vezama sa Nikolom Bućom. Nije samo magistar Antonije trgovao, ovo je činila većina lekara i apotekara u Kotoru, o čemu su nam pružili vrlo obimnu građu u svom radu R. Kovijanić i I. Stijepčević¹⁰. Magistar Antonije u svom testamentu pominje da od Nikole Buće treba da dobije hiljadu i više perpera. Za primaoca tog potraživanja odredio je notara dubrovačkog konzula u Srbiji (Dictus Nicola mihi fuit confessus et contentus dare et solvere in presencia Petri de Ranena pro comuni Ragusino consullis mercatorum in Sclavonia, presbyteri Gregorii sui notarii) i neke dubrovačke trgovce nastanjene u Peći (... Sergii de Rina et Marini Dragoslave civium Ragusii... supradictis in Pechi). Ovaj notar nije nijedan od trojice sveštenika dubrovačke kolonije u Prizrenu, kojima je on isto tako po nešto zaveštao. Tako je dvojici rimokatoličkih sveštenika, verovatno pripadnicima nekih redova (Margaricio et domino Beroe) pri crkvi sv. Marije, zaveštao po 10 perpera, a trećem svešteniku (Gergo de Cosa), verovatno pri crkvi sv. Petra na reci Bistrici, 10 venecijanskih perpera (pro missis cantandis), dok je crkvi sv. Marije ostavio 40 perpera za vosak (in candellis cereis). Sve ove poklone učinio je za pokoj svoje duše. Od rimokatoličkih crkava u Srbiji ostavio je još 10 perpera crkvi u Ulcinju (Ecclesie S. Marie de Dulcinio). Od zaveštanja u Dubrovniku pominje se samo jedno: da se od 15 uncija srebra načini putir za crkvu sv. Margarite, dok je svom rodnom mestu Montefloreu ostavio tri stotine libara čistog srebra za podizanje sirotišta (pro incipiendo unum hospitale). Od ostale njegove imovine u Srbiji govori se o jednom potraživanju od 3,5 perpera u Baru od nekog Marina Resinicara de Antibara a pominje se i konj sa dobrim sedlom (unum equum cum una bona sella), koji vredi 20 perpera, s tim da ga proda Nikola Buća. Za staraoca mase odredio je svoga zemljaka dubrovačkog apotekara Paulučija (comisarium meum Paulucium Francisci speciarium de Monteflore

habitatorem Ragusii). To je onaj isti apotekar koji je 1333. godine prodao lekove komandantu Dušanove garde Palmanu i do isplate duga zadržao kupljene pancire i drugu opremu u Dubrovniku.

Pored navedenih podataka o prisnim odnosima i poslovnim vezama sa istaknutim srpskim finansijerom i diplomatom Nikolom Bućom iz Kotora, u testamentu magistra Antonija iznete su i činjenice koje govore o ugledu koji je on uživao kod Dušana, zatim i o tome kako se on snabdevao lekovima i kakvog je obrazovanja bio.

Tako se na jednom mestu, između ostalog, kaže sledeće: »... quando fuimus ad stanicum cum imperatore Romanie«. Ovo se odnosi na njegovo prisustvo na sastanku održanom između kralja Dušana i Andronika III u Radovištu, 1336. godine, kada je grčki car verovatno tražio pristanak od Dušana za vojne akcije u Epiru. To je bilo one godine kada je magistar Antonije napustio Srbiju. Njegovo prisustvo na ovom sastanku nesumnjivo govori o tome koliki je ugled i poverenje uživao kod Dušana¹¹.

Iz testamenta se dalje vidi da se magistar Antonije snabdevao lekovima iz Dubrovnika, i to kod svog zemljaka apotekara Paulučija, pa se u njemu i govori da mu je ostao dužan 30 perpera za lekove koje je poneo iz Dubrovnika kada je pošao u Srbiju. (Item habere debeo a predicto ypp. XXX pro medicinis, quas sibi de Ragusio portavi in Sclavoniam.)

Za nas je ovde zanimljiv i jedan detalj koji nam pruža elemente za pretpostavku da magistar Antonije nije bio lekar empiričan, već školovan — u Srbiji je ostavio sanduk knjiga (Item dico et confiteor quod habei in Sclavoniam... unum casellam cum libris...). Najverovatnije je da su to bile medicinske knjige. Njihov broj govori da je on bio čovek koji se bavio i knjigom¹².

Podaci iz testamenta magistra Antonija rasvetlili su nam njegov život, rad i ugled koji je uživao kod nas. I pored toga što se iz njegove titule vidi da nije bio plemićkog porekla, on je u našoj sredini tretiran kao ličnost iz povlašćenog reda ljudi. Lekar i hirurrg bez obzira na socijalno poreklo u primorskom delu srpske države spadali su među povlašćene ljude. Ovo nam potvrđuje propis iz Kotorskog statuta (Cap. CXI) po kome su lekar, sudija i hirurrg kažnjavani istom smrću kao i plemići, tj. odsecanjem glave¹³.

Pored podataka o životu i ugledu koji je uživao magistar Antonije u Srbiji, iz testamenta se vidi i njegov odnos prema našoj sredini, a to o ostalim lekarima toga doba ne znamo.

Tada je bilo uobičajeno da ljudi svoju ljubav prema rodnom mestu ili sredini u kojoj su živeli manifestuju na taj način što su mesnim crkvama ostavljali zaveštanja. To su činili i sa rođacima i prijateljima.

Ako se pogledaju zaveštanja iz testamenta magistra Antonija, vidi se da njihov najveći broj otpada na rimokatoličke crkve u Srbiji, na crkve u Prizrenu, jer je on u tom mestu najviše živeo, kao u Dušanovoj prestonici. U Prizrenu je doživeo najveće počasti, stekao ugled i bogatstvo, što znači da su ga za ovaj grad vezivale uspomene na najveći uspon u njegovoj karijeri, kada je bio lekar najuglednijeg vladara na Balkanu. Osim toga, iz testamenta se može zaključiti da njegove veze sa Srbijom nisu prestale ni posle 1337. godine, što znači i posle godinu dana od odlaska iz nje, jer tamo su mu ostale knjige, velika materijalna potraživanja itd. Kada govori o Dušanu, on to čini sa poštovanjem, za njega je on uvek »dominus rex Rassie« itd.

Navedene činjenice govore da je magistar Antonije voleo Srbiju, što znači da je on ostao odan sredini u kojoj je stekao tako veliki ugled. Upravo zbog toga među lekarima koji su živeli i radili u srednjovekovnoj Srbiji treba mu dati mesto koje mu i pripada.

LITERATURA

¹ Katić R., Medicina kod Srba u srednjem veku, SAN, Posebno izdanje CCCX, 12, 1959, str. 143. — Camblak G., Žitije Stefana Uroša III, Glasnik društva srpske slovesnosti, 1859, str. 75. i 76. — Stare srpske biografije XV—XVII veka (Camblak, Konstantin i Pajsije), preveo L. Mirković, SKZ, 1936, str. 13. i 18. — Ostrogorski G., Istorija Vizantije, SKZ, Beograd, 1959, str. 439. — Pavlović L., Prilog pojavi humanitarnih ustanova u Vizantiji, Zbornik radova Jugoslovenskog društva za istoriju medicine farmacije i veterinarstva, II, 1960, Beograd, str. 50. — ² Stanojević V., Istorija medicine, Beograd, 1952, str. 241—5. i 248. — ³ Mihajlović K., iz Ostrvice, Janičareve uspomene ili Turska hronika, prevod Đ. Živanovića, Spomenik, SAN, CXII, 9, 1959, str. 146. — ⁴ Jireček K., Istorija Srba, preveo i dopunio J. Radonić, I, Beograd, 1952, str. 309. — ⁵ Jeremić R. i Tadić J., Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, Beograd, II, 1939, str. 11. — ⁶ Radojčić Dj. Sp., Stara srpska književnost, Beograd, 1960, str. 90—91. — ⁷ Isto, str. 235. — ⁸ Isto, str. 217. i Katić, Medicina kod Srba u srednjem veku, str. 175. — ⁹ Katić R., Medicina kod Srba u srednjem veku, str. 123. — ¹⁰ Kovijanić R. i Stijepčević I., Kulturni život starog Kotora (XIV—XVIII vijek), knj. II, Cetinje, 1957. — ¹¹ Jireček K. — Radonić, Istorija Srba, I, str. 222. — ¹² Dubrovački arhiv, Testamenta Notariae, III, fol. 57; Kovijanić R. i Stijepčević I., Kulturni život starog Kotora. — ¹³ Statuta et leges civitatis Catharu, Venetiis MDCXVI, apud Rubertum Meietum, Cap. CXI (De dampnificutis extra civitatem).

ЛИЧНОСТЬ МАГИСТРА АНТОНИЈА, ВРАЧА ЦАРЯ ДУШАНА, НА ОСНОВАНИИ НОВЫХ ДАННЫХ

Релья КАТИЧ

Магистр Антоний — второй по порядку врач из Дубровника на службе у сербских государей. Он прибыл в Сербию в 1333. году, по приглашению Душана тогда еще короля, в качестве его личного врача. В Сербии он провел на службе почти три года. Из его завещания, которое он составил по возвращении из Сербии в 1337 году, и которое сейчас находится в дубровницком архиве, видно что он родом из Италии, из Монтефлоры и что в Сербии пользовался большим авторитетом и даже присутствовал при встрече царя Душана с византийским царем Андронником III, которая произошла в 1336 году в Радовиште. Судя по тому, что он оставил по завещанию главным образом римско-католическим храмам в Сербии, он остался верен той церкви и позднее. Кроме того из его завещания видно, что он был образованный врач т. к. в нем упоминает ящик с книгами, который оставил в Сербии. Значит, он не был врачом эмпириком. Кроме того из его завещания видно, что лекарства в большом количестве он приобретал в Дубровнике от своего земляка, дубровницкого аптекаря Паулучия. Так как в некоторых документах упоминаются покупки большого количества лекарств для нужд Пальмана, командовавшего гвардией царя Душана, можно предположить, что эти лекарства были покупаемы для походной аптеки Душановой гвардии. Следовательно, это упоминание было бы одновременно и первым известием о походных аптеках у сербов.

PERSONNALITÉ DU MAGISTER ANTONIJE, MÉDECIN PARTICULIER DU TZAR DOUCHAN, D'APRÈS LES NOUVELLES DONNÉES

Relja KATIC

Le Magister Antonije est le deuxième médecin de Dubrovnik (Raguse), qui a été dans le service des souverains serbes. Il est venu en Serbie, en 1333, sur l'invitation de Douchan, alors roi, encore, — pour y être son médecin particulier. Antonije est resté en Serbie, dans le service, pendant trois années environ. Dans son testament, qu'il avait fait en rentrant de Serbie (en 1337), et qui se trouve actuellement dans les Archives de Dubrovnik, — on voit qu'il était né en Italie, à Monteflore, et qu'il avait joui d'une très grande autorité en Serbie, à tel point, qu'il avait même assisté à la rencontre entre Douchan et l'empereur grec Andronic III, en 1336, à Radovište. En prenant en considération le fait, qu'il avait laissé dans son testament, les plus grands legs aux églises catholiques de Serbie, il était resté bien enclin envers celle-ci plus tard, aussi. En dehors de ceci, on voit dans son testament aussi, qu'il a dû être un médecin issu des écoles, car il y mentionne, entre autres, une caisse avec des livres, qu'il avait laissée en Serbie. Donc, Antonije n'a pas été un médecin empirique, mais bien un médecin issu des écoles. Dans son testament, on voit, de plus, qu'il s'était procuré de grandes quantités de médicaments chez son compatriote, le pharmacien ragusain, Pauluči. Comme dans quelques documents sont mentionnés les achats de grandes quantités de médicaments pour les besoins de Palman, commandant de la garde de corps du tzar Douchan, il paraît que ces médicaments devaient être acquis pour la pharmacie particulière de la garde de Douchan. D'après les faits cités, ceci devrait être la première mention sur les pharmacies particulières militaires chez les Serbes.